

Εργασία: Εκδημοκρατίση, Αποεμπορευματοποίηση, Απορρύπανση

Η Εποχή, 17/5/2020

Τίτλος πρωτοτύπου: “Travail. Démocratiser. Démarchandiser. Dépolluer”

Μετάφραση: Έφη Παπαδόδημα, Νικόλας Βρούσαλης*

Οι εργαζόμενοι άνθρωποι δεν είναι απλά διαχειρίσιμοι «ανθρώπινοι πόροι». Αυτό είναι ένα από τα βασικά διδάγματα της σημερινής κρίσης. Από τη φροντίδα για τους ασθενείς, την παράδοση φαγητού, φαρμάκων και άλλων ειδών πρώτης ανάγκης, μέχρι την εκκαθάριση των απορριμμάτων και του ανεφοδιασμού για τα μανάβικά μας – οι άνθρωποι που συνεχίζουν τη ζωή τους εν μέσω της πανδημίας είναι ζωντανή απόδειξη ότι η εργασία δεν είναι ένα απλό εμπόρευμα. Η ανθρώπινη υγεία και η φροντίδα των πιο ευάλωτων δεν μπορούν να καθορίζονται αποκλειστικά από τις δυνάμεις της αγοράς. Εάν αφήσουμε αυτά τα αγαθά στην αγορά, διατρέχουμε τον κίνδυνο να επιδεινώσουμε τις ανισότητες σε σημείο που μπορεί να κοστίσει ακόμα και την ίδια τη ζωή των λιγότερο προνομιούχων.

Πώς θα αποφύγουμε ένα τέτοιο ενδεχόμενο; Με τη συμμετοχή των εργαζομένων σε αποφάσεις που σχετίζονται με τη ζωή και το μέλλον τους στο χώρο εργασίας τους – δηλαδή με τον εκδημοκρατισμό των επιχειρήσεων. Με την αποεμπορευματοποίηση της εργασίας – δηλαδή διασφαλίζοντας συλλογικά την χρήσιμη απασχόληση για όλους. Αντιμέτωποι καθώς βρισκόμαστε με τον

φρικτό κίνδυνο της πανδημίας και της περιβαλλοντικής κατάρρευσης, αυτές οι πολιτικές θα μας επέτρεπαν να διασφαλίσουμε την αξιοπρέπεια όλων, καθώς θα επιστρατεύαμε τη συλλογική μας δύναμη και την προσπάθεια που απαιτούνται για να διατηρήσουμε τη συμβίωσή μας στον πλανήτη.

Γιατί εκδημοκρατισμός; Κάθε πρωί, άντρες και γυναίκες σηκώνονται από το κρεβάτι τους για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες όλων μας, εμάς που έχουμε τη δυνατότητα να παραμείνουμε σε καραντίνα. Μας προσέχουν νυχθημερόν. Η αξιοπρέπεια της εργασίας τους δεν χρειάζεται άλλη εξήγηση πέρα από την εύγλωττα απλή έννοια του «αναγκαίου εργαζόμενου». Ο καπιταλισμός πάντα φρόντιζε να κρατάει αυτή την έννοια συστηματικά κρυμμένη πίσω από μια άλλη, την έννοια του «ανθρώπινου πόρου». Οι άνθρωποι ωστόσο δεν είναι πόροι, όπως οι «φυσικοί πόροι». Χωρίς τη δική τους επενδύση εργασίας δεν θα υπήρχαν ούτε παραγωγή ούτε υπηρεσίες ούτε επιχειρήσεις.

Κάθε πρωί, άντρες και γυναίκες σε καραντίνα σηκώνονται για να εκπληρώσουν εξ αποστάσεως, μέσα από τα σπίτια τους, την εργασιακή τους αποστολή. Δουλεύουν νυχθημερόν. Σε πείσμα όλων εκείνων που διατείνονται ότι οι εργαζόμενοι δεν είναι αξιόπιστοι, ότι χρήζουν εξωτερικής εποπτείας και πειθαρχίας, αυτοί οι εργαζόμενοι αποδεικνύουν το αντίθετο. Αποδεικνύουν πρωί-βράδυ ότι οι εργαζόμενοι δεν είναι απλώς παραγωγικοί πόροι, όπως όλοι οι άλλοι: είναι το κλειδί για την επιτυχία των εργοδοτών τους. Και μολονότι οι εργαζόμενοι συγκροτούν τη ραχοκοκκαλιά της εταιρείας, παραμένουν ως επί το πλείστον αποκλεισμένοι από τη συμμετοχή στην διακυβέρνηση του εργασιακού τους χώρου. Το δικαίωμα αυτό μονοπωλείται από τους ιδιοκτήτες κεφαλαίου.

Στο ερώτημα πώς οι εταιρείες και πώς η κοινωνία, στο σύνολό της, θα μπορούσαν να αναγνωρίσουν τη συνεισφορά των εργαζομένων σε περιόδους κρίσης, η απάντηση είναι η εκδημοκράτιση της επιχείρησης. Φυσικά πρέπει να περιορίσουμε

την εισοδηματική ανισότητα μεταξύ των εργαζομένων, καθώς και να αυξήσουμε το εισόδημα των λιγότερο προνομιούχων – αλλά αυτά από μόνα τους δεν είναι αρκετά. Μετά από δύο Παγκόσμιους Πολέμους, η αναμφισβήτητη συνεισφορά της γυναίκας στην κοινωνία τη βοήθησε να κερδίσει το δικαίωμα ψήφου. Με παρόμοιο τρόπο, ήρθε ο καιρός για την αναγνώριση των εργαζομένων στον χώρο εργασίας τους.

Η εκπροσώπηση των επενδυτών εργασίας εγκαθιδρύθηκε στην Ευρώπη μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, μέσω του θεσμού των Εργατικών Συμβουλίων. Σήμερα, ωστόσο, τα αντιπροσωπευτικά αυτά όργανα έχουν, στην καλύτερη περίπτωση, πολύ περιορισμένη φωνή στην διακυβέρνηση των επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα παραμένουν θεσμικά υποτελείς στις επιλογές των μάνατζερ, οι οποίοι διορίζονται από τους μετόχους. Τα Συμβούλια δεν μπόρεσαν ούτε να σταματήσουν ούτε να επιβραδύνουν την ορμή της συσσώρευσης κεφαλαίου προς το συμφέρον των μονοπωλίων, ούτε να περιορίσουν την καταστροφή του περιβάλλοντος. Για να κάνουν κάτι τέτοιο, τα Συμβούλια πρέπει να αποκτήσουν τα ίδια δικαιώματα με τα υφιστάμενα διοικητικά συμβούλια. Πρέπει δηλαδή η διακυβέρνηση των επιχειρήσεων να απαιτεί κάτι σαν διπλή πλειοψηφία, με έγκριση από ένα σώμα που θα αντιπροσωπεύει τους εργαζομένους και από ένα σώμα που θα αντιπροσωπεύει τους μετόχους.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, εφαρμόστηκαν σταδιακά στη Γερμανία, στις Κάτω Χώρες και στη Σκανδιναβία μορφές συνδιαχείρισης (*mitbestimmung*) των μεγάλων επιχειρήσεων, οι οποίες αποτέλεσαν κρίσιμο βήμα για να δοθεί φωνή στους εργαζομένους. Ωστόσο αυτή η συνδιαχείριση δεν επαρκεί για την εκχώρηση πραγματικής πολιτικής νομιμοποίησης στις επιχειρήσεις. Ακόμη και στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου τα δικαιώματα αυτοοργάνωσης των εργαζομένων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων έχουν σε μεγάλο βαθμό κατασταλεί, υπάρχει πλέον αυξανόμενη πίεση να δοθεί στους εργαζομένους το δικαίωμα να εκλέγουν αντιπροσώπους στα διοικητικά συμβούλια με ενισχυμένη πλειοψηφία. Ζητήματα όπως η επιλογή

του Διευθύνοντος Συμβούλου, ο καθορισμός εταιρικών στρατηγικών και η κατανομή κερδών παραείναι σημαντικά για να μείνουν στα χέρια των μετόχων και μόνο αυτών. Η προσωπική επένδυση εργασίας, δηλαδή η επένδυση μυαλού και σώματος, η επένδυση ψυχικής υγείας – εν τέλει της ίδιας της ζωής – οφείλει να συνοδεύεται από το συλλογικό δικαίωμα κύρωσης και αρνησικυρίας πάνω σε αυτά τα ζητήματα.

Γιατί αποεμπορευματοποίηση; Αυτή η κρίση δείχνει επίσης ότι η εργασία δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα, ότι δηλαδή οι μηχανισμοί της αγοράς δεν μπορούν να διαφεντεύουν τις επιλογές και τη ζωή της κοινωνίας μας. Εδώ και χρόνια, οι θέσεις εργασίας και η προσφορά στον τομέα της υγείας υπόκεινται στην γενική αρχή της κερδοφορίας. Ωστόσο η πανδημία αποκαλύπτει πόσο μας έχει παραπλανήσει η αρχή αυτή. Κάποιες στρατηγικές και συλλογικές ανάγκες πρέπει απλά να ανοσοποιηθούν από τη λογική της αγοράς. Ο αυξανόμενος αριθμός νεκρών σε όλο τον κόσμο είναι μια φριχτή υπενθύμιση ότι κάποια πράγματα δεν πρέπει ποτέ να αντιμετωπίζονται ως εμπορεύματα. Όσοι συνεχίζουν να υποστηρίζουν το αντίθετο μας βάζουν σε κίνδυνο με την επικίνδυνη ιδεολογία τους. Η υγεία και η ζωή μας σε αυτόν τον πλανήτη δεν μετριοούνται με γνώμονα το κέρδος.

Αποεμπορευματοποιημένη εργασία σημαίνει εξαίρεση ορισμένων τομέων από τους νόμους της λεγόμενης «ελεύθερης αγοράς». Σημαίνει επίσης ότι όλοι οι άνθρωποι θα έχουν πρόσβαση στην εργασία και την αξιοπρέπεια που αυτή εξασφαλίζει. Ένας τρόπος να γίνει αυτό είναι η κατοχύρωση του θεσμού της Εγγυημένης Εργασίας. Το άρθρο 23 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μάς υπενθυμίζει ότι όλοι έχουν δικαίωμα στην εργασία. Η Εγγυημένη Εργασία θα έδινε σε κάθε πολίτη πρόσβαση σε εργασία, ώστε να ζει με αξιοπρέπεια. Θα έδινε επίσης ώθηση στη συλλογική μας ικανότητα να αντιμετωπίσουμε τις πολλές πιεστικές κοινωνικές και περιβαλλοντικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε σήμερα. Η Εγγυημένη Εργασία θα επέτρεπε στις τοπικές κυβερνήσεις να

παρέχουν αξιοπρεπή εργασία, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην παγκόσμια προσπάθεια καταπολέμησης της περιβαλλοντικής κατάρρευσης.

Σε όλον τον κόσμο, και ενώ η ανεργία αυξάνεται, τα προγράμματα Εγγυημένης Εργασίας μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο για τη διασφάλιση της κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής σταθερότητας των δημοκρατικών μας κοινωνιών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να συμπεριλάβει ένα τέτοιο πρόγραμμα στην Πράσινη Συμφωνία που προτείνει. Κάτι τέτοιο απαιτεί επανεξέταση της αποστολής της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, ώστε να χρηματοδοτήσει αυτό το πρόγραμμα και να μεριμνήσει για τη μόνιμη ένταξή του στη ζωή του κάθε πολίτη της ΕΕ. Ταυτόχρονα, ως αντικυκλική λύση στην επερχόμενη εκρηκτική ανεργία, ένα τέτοιο πρόγραμμα μπορεί να αποδειχτεί συμβολή-κλειδί για την ευρωπαϊκή ευημερία.

Γιατί *απορρύπανση*; Δεν πρέπει να αντιδράσουμε σήμερα με την ίδια αφέλεια που επιδείξαμε το 2008, όταν ανταποκριθήκαμε στην οικονομική κρίση με μια άνευ όρων διάσωση των τραπεζών, η οποία διόγκωσε το δημόσιο χρέος χωρίς να ζητάει τίποτα ως αντάλλαγμα. Εάν οι κυβερνήσεις μας παρέμβουν για να σώσουν τις επιχειρήσεις στην επερχόμενη κρίση, τότε και οι επιχειρήσεις με τη σειρά τους θα πρέπει να πληρούν κάποιες βασικές δημοκρατικές αρχές. Στο όνομα των δημοκρατικών κοινωνιών που υπηρετούν, καθώς και στο όνομα της ευθύνης τους να εξασφαλίσουν βιώσιμα αυτούς τους θεσμούς, οι κυβερνήσεις μας οφείλουν να συναρτήσουν την ενίσχυση των επιχειρήσεων με ριζικές αλλαγές στη δομή και συμπεριφορά τους. Εκτός από την τήρηση αυστηρών περιβαλλοντικών προτύπων, οι εταιρείες πρέπει να υποχρεωθούν να πληρούν κάποιες δημοκρατικές προϋποθέσεις στην εσωτερική τους διακυβέρνηση.

Οι δημοκρατικές επιχειρήσεις θα ηγηθούν πιο εύκολα της επιτυχούς μετάβασης από την περιβαλλοντική καταστροφή στην

περιβαλλοντική ανάκαμψη και αναγέννηση, εφόσον στο πεδίο των στρατηγικών αποφάσεων οι φωνές των πολλών που επενδύουν την εργασία τους αποκτήσουν το ίδιο βάρος με των λίγων που επενδύουν το κεφάλαιό τους. Είχαμε άπλετο χρόνο να δούμε τι συμβαίνει όταν η εργασία, ο πλανήτης και τα κέρδη του κεφαλαίου μπαίνουν στην ίδια ζυγαριά: πάντα χάνουν η εργασία και ο πλανήτης. Χάρη σε μια έρευνα του Τμήματος Μηχανικών του Πανεπιστημίου του Cambridge (Cullen, Allwood και Borgstein, *Envir. Sci. & Tech.* 2011 45, 1711–1718), γνωρίζουμε ότι υπάρχουν «εφικτές αλλαγές στο σχεδιασμό» και τη δομή των επιχειρήσεων που θα μπορούσαν να μειώσουν την παγκόσμια κατανάλωση ενέργειας κατά 73%.

Ωστόσο... αυτές οι αλλαγές είναι εντάσεως εργασίας και απαιτούν στρατηγικές που είναι βραχυπρόθεσμα πιο δαπανηρές. Όσο οι επιχειρήσεις λειτουργούν με γνώμονα τη μεγιστοποίηση του κέρδους για τους επενδυτές κεφαλαίου και όσο η μηχανανέωσιμη ενέργεια είναι βραχυπρόθεσμα φτηνή, γιατί να κάνει κάποιος αυτές τις αλλαγές; Και όμως, παρά τις προκλήσεις της μετάβασης σε μια πιο πράσινη οικονομία, ορισμένες επιχειρήσεις με κοινωνικό πνεύμα ή συνεργατική δομή επιδιώκουν υβριδικούς στόχους που λαμβάνουν υπόψη οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα, ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσουν δημοκρατική εσωτερική διακυβέρνηση, αναδεικνύοντας έτσι τον δυνητικό θετικό αντίκτυπο ενός εναλλακτικού μοντέλου. Ας μην γελιόμαστε άλλο: αν αφήσουμε τους επενδυτές κεφαλαίου μόνους τους, τότε οι περισσότεροι από αυτούς δεν θα μεριμνήσουν για την αξιοπρέπεια των επενδυτών εργασίας. Ούτε θα ηγηθούν της καταπολέμησης της περιβαλλοντικής καταστροφής. Υπάρχει, ωστόσο, μια εναλλακτική. Ο εκδημοκρατισμός των επιχειρήσεων και της οικονομίας και η αποεμπορευματοποίηση της εργασίας. Αν σταματήσουμε να αντιμετωπίζουμε τους ανθρώπους ως πόρους, τότε μπορούμε να επικεντρωθούμε μαζί στη διατήρηση της συμβίωσής μας σε αυτόν τον πλανήτη.

* Η Έφη Παπαδόδημα είναι ερευνήτρια Γ' στην Ακαδημία Αθηνών.

Ο Νικόλας Βρούσαλης είναι αναπληρωτής καθηγητής στο Erasmus University Rotterdam.